

II. fejezet

Kisebbségvédelem Európában

Tóth Norbert: Posztmodern lovagok, avagy
a Hungarian Human Rights Foundation
és a nemzetközi szervezetek kapcsolata
1976 és 2000 között

POSZTMODERN LOVAGOK, AVAGY A HUNGARIAN HUMAN RIGHTS FOUNDATION ÉS A NEMZETKÖZI SZERVEZETEK KAPCSOLATA 1976 ÉS 2000 KÖZÖTT

1 Jogvédő társadalmi szervezetek a nemzetközi kapcsolatokban és a nemzetközi jogban – bevezetés

A Hungarian Human Rights Foundation (a továbbiakban HHRF), illetve jogelődje¹ létrehozása nagyjából egybeesett az emberi jogi jogvédő tevékenységet folytató társadalmi szervezetek proliferációjával.² Ugyan jogvédő szervezeteket tömegesen már a II. világháborút követően is létrehoztak egy-egy ügy képviselőjére,³ az ilyen tevékenységet folytató civil szervezetek igazán csak az 1970-es években, nem kis mértékben az ún. helsinki folyamatnak köszönhetően kezdtek el szerveződni adott esetben transznacionális hálózatokat, vagy szövetségeket is létrehozva.⁴ A nemzetközi kapcsolatok hagyományos és így legerősebb szereplői, azaz az államok kezdetben tartózkodóan viszonyultak az NGO-k (non-governmental organisation / nem-kormányzati, civil szervezet) jelenlétéhez mégpedig két okból is. Egyrészt társadalmi

* Egyetemi docens, Nemzetközi jogi Tanszék - Nemzetközi és Európai Tanulmányok Kar - Nemzeti Közszolgálati Egyetem, toth.norbert@uni-nke.hu.

¹ A Committee for Human Rights in Rumania-t 1976-ban jegyezték be az Egyesült Államokban és neve 1984-ben változott Hungarian Human Rights Foundation-re. Lásd: Kürti, László: *The Remote Borderland. Transylvania in the Hungarian Imagination*. Albany: State University of New York Press. 2001. 132-133. Románia nevét eredetileg háromféleképpen (Roumania, Rumania, illetve Romania) írták az angol nyelvben, amelyek közül a "Romania" változat idővel kiszorította a többit. Erről lásd: Woodman, Paul: The Spelling of the Country Name "Romania" in British Official Usage: from Uncertainty to Standardization. In: *Review of Historical Geography and Toponomastics, vol. III, no.5-6, 2008, 17-32.*

² Welch, Claude E Jr.: Introduction. In: Welch, Claude E Jr. (Ed.): *NGOs and Human Rights. Promise and Performance*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press. 2001, 1.

³ Uo.

⁴ Uo.

szervezeteknek korábban szinte csak kivételes szerepe lehetett a nemzetközi kapcsolatokban – vö. a Vöröskereszt példáját, amely svájci jog alapján nyilvántartásba vett egyesületként jött létre⁵ – másrészt az emberi jogok ügyét felkaroló civil szervezetek nem annyira az államot, hanem mind inkább a nemzetközi szervezeteket tekintették partnernek tevékenységükben. Természetesen a nemzetközi kapcsolatokban megjelenő szemléletmódbeli változás mellett a ma már alapvetőnek tekintett nemzetközi emberi jogi dokumentumok, akár nemzetközi szerződések vagy pusztán politikai természetű instrumentumok kidolgozására és elfogadására, egyszóval megjelenésükre is szükség volt ebben a tekintetben. A legismertebb, ma is működő emberi jogi ügyeket menedzselő nemzetközi nem-kormányzati szervezetek, bevett angol rövidítéssel ún. INGO-k közül a Jogászok Nemzetközi Bizottsága (ICJ) 1952-ben,⁶ az Amnesty International (AI) 1961-ben,⁷ a Minority Rights Group (MRG) 1969-ben,⁸ az Orvosok Határok Nélkül (MSF) pedig 1971-ben kezdte meg működését.⁹

Ebben a tanulmányban a Hámos László¹⁰ és mások által 1976-ban alapított,¹¹ New York-i székhelyű, és a határon túli magyar kisebbségek érdek- és jogvédelmére létrejött Hungarian Human Rights Foundation működésének első negyedszázadát tekintem át, mégpedig alapvetően a szervezet archívumának dokumentumait elemezve,¹² és néhány, a HHRF számára fontos nemzetközi szervezettel fenntartott kapcsolatá-

⁵ Schermers, Henry G. – Blokker, Niels M.: *International Institutional Law. Unity within Diversity. Fifth Revised Edition*. Leiden-Boston: Martinus Nijhoff Publishers. 2011. 49.

⁶ International Commission of Jurists: History of the ICJ [online]. Letöltés helye: www.icj.org/history/, letöltés ideje: 2021.10.25.

⁷ Amnesty International: Who we are [online]. Letöltés helye: www.amnesty.org/en/who-we-are/, letöltés ideje: 2021.10.25.

⁸ Minority Rights Group International: About us: Our history [online]. Letöltés helye: www.minorityrights.org/about-us/our-history/, letöltés ideje: 2021.10.25.

⁹ Medecins Sans Frontieres: Who we are [online]. Letöltés helye: www.msf.org/en/msf-history/, letöltés ideje: 2021.10.25.

¹⁰ Hámos László alapító elnökként egészen 2019-ben bekövetkezett haláláig vezette a szervezetet.

¹¹ Lásd ezzel kapcsolatban az 1. sz. lábjegyzetet.

¹² Emiatt a dokumentumok hivatkozása is eltér némileg a tudományos igényű szövegekben megszokottól. Az archívum dokumentumait Kovács Eszter bocsátotta ren-

ra tekintettel. Kiindulásként feltételezem, hogy a HHRF más, emberi jogi jogvédő civil szervezethez hasonlóan, aktív módon élt az egyes nemzetközi szervezetek által az NGO-knak¹³ kínált fórumokkal és lehetőségekkel, és nem kizárólag egyedül próbálta előmozdtani az általa felvállalt ügyeket.

A következő oldalakon vázlatosan előbb bemutatom, hogy az NGO-k mozgásteré és szerepe hogyan változott és bővült az elmúlt negyven évben, és pedig három, az emberi jogok védelmét alapvető jelentőségűnek tekintő nemzetközi szervezet, illetve együttműködés vonatkozásában.

1.1 Az NGO-k és az ENSZ

Az NGO-k nemzetközi vérkeringésbe való bekapcsolódásának jogi lehetőségét általában az ENSZ Alapokmányának 71. cikkére szokás visszavezetni, amely egyben a társadalmi szervezetek szerepének első explicit nemzetközi szerződéses jogi elismerését is jelenti.¹⁴ A hivatkozott cikk szerint:

„A Gazdasági és Szociális Tanács minden megfelelő intézkedést megtehet abból a célból, hogy olyan nem kormányzati szervezetekkel, amelyek a hatáskörébe tartozó ügyekkel foglalkoznak, tanácskozásokat folytasson. Ilyen intézkedést a nemzetközi szervek tekintetében és ahol helyénvaló, a Szervezet érdekelt tagjával való előzetes tanácskozás után, az országos szervek tekintetében is tehet.”¹⁵

delkezésekre, illetve azok egy része a szervezet honlapján is elérhető: <https://hhrf.org/chrr-hhrf-archivum-1976-tol-napjainkig/?lang=hu>, letöltés ideje: 2021.11.20.

¹³ Tanulmányom keretei között a “társadalmi szervezet”, “civil szervezet”, “NGO” és “INGO” kifejezéseket egymás szinonimáiként használom.

¹⁴ Ben-Ari, Rephael Harel: *The Normative Position of International Non-Governmental Organizations under International Law. An Analytical Framework*. Boston-Leiden: Martinus Nijhoff Publishers. 2012. 71. A megállapítás természetesen csak abban az esetben igaz, ha a Vöröskeresztet ezúttal figyelmen kívül hagyom.

¹⁵ Az Egyesült Nemzetek Alapokmányának 71. cikke. Kihirdette: 1956. évi I. törvény.

A fenti cikk képezi a nemzetközi nem kormányzati szervezeteknek az ENSZ munkájában való részvétele jogalapját, létrehozva egyúttal az ún. konzultatív jogállást, amelyet később más nemzetközi szervezetek, például az Európa Tanács és az EBESZ is „rendszeresítettek”. Az ENSZ Gazdasági és Szociális Tanácsa (ECOSOC) egyike a szervezet főszerveinek és – egyebek mellett – (konkrét) javaslatot tehet az emberi jogok tiszteletben tartására, a hatáskörébe tartozó kérdésekben pedig szerződéstervezeteket készíthet elő. Ahhoz, hogy egy állami, szubregionális, regionális, vagy akár univerzális szinten tevékenykedő társadalmi szervezet konzultatív státuszt szerezzen az ENSZ rendszerében, ezt egyrészt kezdeményeznie kell egy az ENSZ Titkárság Gazdasági és Szociális Főosztályához (NGO Osztály) benyújtott kérelemmel, amelyhez számos dokumentumot (pl. alapító okirat, szabályzatok, bejegyző határozat stb.) is mellékelni kell. Kizárólag olyan társadalmi szervezetek kaphatnak konzultatív jogállást, amelyek a kérelem benyújtásakor legalább két éve működnek, valamint céljaik összeegyeztethetők az ENSZ Alapokmányával, belső döntéshozatali rendszerük demokratikus, költségvetésük nagyobb része nem állami forrásokból tevődik össze, és tevékenységük illeszkedik az ECOSOC profiljába.¹⁶ Miután az ENSZ Titkárság elvégezte a benyújtott kérelem formai vizsgálatát, a teljes dokumentációt továbbítja az ECOSOC NGO-k-kal foglalkozó bizottságának, amely a tartalmi szempontok áttekintését követően javaslatot tehet az adott szervezet konzultatív jogállásának ECOSOC általi elismerésére.¹⁷ Az ECOSOC elismerő határozatát követően értesítik és egyben kérik a Titkárságot, hogy az érintett szervezetet vegyék fel a konzultatív jogállású NGO-k listájára.¹⁸ Mivel mind az ECOSOC-ban, mind pedig az NGO-k-kal foglalkozó bizottságban az ENSZ-tagállamok képviselői ülnek előfordulhat, hogy egy-egy pályázó szervezet az államok ellenállása miatt nem kap ilyen jogállást az ENSZ-nél. Alapvetően háromféle státusz szerezhető. Egyrészt az olyan NGO-k, amelyek az ECOSOC tevékenységi körének nagy részében maguk is érdekelték

¹⁶ Lásd az ECOSOC „Konzultatív viszony az ENSZ és a nem kormányzati szervezetek” című 1996/31. sz. határozatának I. részét.

¹⁷ *Uo.*

¹⁸ *Uo.*

és bizonyíthatóan jelentősen hozzájárulnak az ENSZ céljainak megvalósításához, továbbá az általuk képviselt emberek gazdasági és szociális életében jelentős szerepet játszanak, ún. általános konzultatív státuszt kaphatnak.¹⁹ Fontos még, hogy az ilyen szervezeteknek jelentős létszámú és kellően reprezentatív, valamint több országból verbuvált tagsággal kell rendelkezniük.²⁰ A szervezetek meghatározó többsége persze nem általános, hanem ún. különleges konzultatív jogállást szerez. A különleges státuszú szervezetek csak az ECOSOC valamely esetleg néhány fontosabb területén rendelkeznek jelentős szaktudással vagy érdekképviselési ambíciókkal.²¹ Azok az NGO-k pedig, amelyek részére egyik kategóriát sem ítélik meg, egy névjegyzékbe kerülhetnek és ez azt jelenti, hogy amennyiben az ENSZ szervei azt szükségesnek ítélik, bármikor konzultálhatnak a listán szereplő szervezetekkel.²² A konzultatív jogállást természetesen nemcsak elnyerni, hanem elveszíteni is lehet,²³ a szervezetek folyamatos szakmai jellegű kontrollját a négyévente esedékes jelentéstételi kötelezettségük biztosítja. Ezekben a beszámolókból minden érintett NGO köteles rendszeresen tájékoztatni az Egyesült Nemzeteket a tárgyidőszakban végzett tevékeny-

¹⁹ Az ismertebb szervezetek közül 2018. szeptember 1-jén ilyen jogállással rendelkező például a Greenpeace International, a Nemzetközi Jogi Intézet, a Lions Clubok Nemzetközi Szövetsége, a Liberális Internacionálé, az Orvosok Határok Nélkül, az Oxfam International, a Rotary International vagy éppen a World Family Organization. A listát lásd: E/2018/INF/5. List of non-governmental organizations in consultative status with the Economic and Social Council as of 1 September 2018. Note by the Secretary-General. 155.

²⁰ Lásd az ECOSOC „Konzultatív viszony az ENSZ és a nem kormányzati szervezetek” című 1996/31. sz. határozatának I. részének 22. pontját.

²¹ Lásd az ECOSOC „Konzultatív viszony az ENSZ és a nem kormányzati szervezetek” című 1996/31. sz. határozatának I. részének 23. pontját. Konzultatív státusszal rendelkeztek 2018. szeptember 1-jén az alábbi ismertebb szervezetek: American Society of International Law, Amnesty International, az International Law Association, az Open Society Institute, vagy az Operation Hope. A teljes listát lásd: E/2018/INF/5. List of non-governmental organizations in consultative status with the Economic and Social Council as of 1 September 2018. Note by the Secretary-General.

²² Lásd az ECOSOC „Konzultatív viszony az ENSZ és a nem kormányzati szervezetek” című 1996/31. sz. határozatának I. részének 24. pontját.

²³ Az ilyen esetek nem példa nélküliek, az érintett szervezetek lisáját lásd: *Uo.*

ségéről.²⁴ 2015-ben több mint 4500 szervezet rendelkezett valamilyen ENSZ-konzultatív jogállással.²⁵ A konzultatív státusz számos lehetőséget biztosít az ilyenekkel rendelkező NGO-k számára. Így részt vehetnek például az ECOSOC és kiegészítő szervei, valamint más ENSZ-testületek ülésein. Utóbbiak közül ki kell emelni az ENSZ Közgyűlése segédszerveként működő Emberi Jogi Tanács, továbbá a Kisebbségügyi Fórum munkáját. Az üléseken meghatározott rendben fel is szólalhatnak, ennek során kifejtethetik álláspontjukat egy-egy kérdés kapcsán, vagy felhívhatják a figyelmet egy adott ügyre is. Talán még ennél is komolyabb eszköz lehet az ENSZ munkájának befolyásolására, hogy írásbeli szakmai anyagokat nyújthatnak be az említett szervekhez, végül ún. árnyékjelentések összeállításában is részt vehetnek az államok általános emberi jogi felülvizsgálati eljárásában, az ún. UPR-ban.²⁶ Megfigyelhető, hogy az ENSZ különféle testületei mind jobban támaszkodnak a civil szektor szereplőinek észrevételeire.

²⁴ Uo. I. rész, 61. pont.

²⁵ NGO Branch: Department of Economic and Social Affairs. [online]. Letöltés helye: www.csonet.org, letöltés ideje: 2021.10.25.

²⁶ A UPR eddigi három felülvizsgálati ciklusa során eddig mindössze két, Magyarországgal szomszédos állam monitoring-folyamatába kapcsolódott be a külhoni magyar érdekvédelemhez kapcsolható társadalmi szervezet, esetleg azok más NGO-kkal közösen létrehozott alkalmi szövetsége. Elsőként Szlovákia második felülvizsgálati ciklusa idején a somorjai székhelyű Fórum Kisebbségkutató Intézet fogalmazott meg észrevételeket a magyar nyelv nem kielégítő használatával kapcsolatban. Lásd : A/HRC/WG.6/18/SVK/3. Summary prepared by the Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights in accordance with paragraph 15 (b) of the annex to Human Rights Council resolution 5/1 and paragraph 5 of the annex to Council resolution 16/21. Slovakia. 52. p. és 54. p. Érdekes azonban, hogy a harmadik szlovákiai felülvizsgálati körben már egyetlen érintett szervezet sem fogalmazott meg véleményt a szlovákiai magyarság helyzetével kapcsolatban. Ezzel szemben Románia harmadik felülvizsgálati ciklusa keretében a Székely Nemzeti Tanács, két másik civil jogvédő szervezettel (Jogvédő Csoport az Identitás Szabadságáért, illetve Civic Engagement Movement) karöltve látta el információval az ENSZ Emberi Jogi Tanácsát a nemzeti kisebbségek jogaival és a székelyföldi magyarság ügyeivel kapcsolatban. A/HRC/WG.6/29/ROU/3. Summary of stakeholders' submissions on Romania. Report of the Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights. 62–63. és 65–69.

1.2 Társadalmi szervezetek az Európa Tanács működésében

Az 1949-ben alapított Európa Tanács 1952-ben tette lehetővé először, hogy társadalmi szervezetek konzultatív jogállást szerezve részt vehessenek a szervezet munkájában.²⁷ 2003-ban az Európa Tanács Miniszteri Bizottsága konzultatívról „részvételire” emelte az NGO-k szervezethez fűződő és elérhető státuszát.²⁸ Jelenleg körülbelül háromszáz ilyen civil szervezetet tartanak nyilván és nemcsak európai, hanem például az Egyesült Államokban bejegyzett szervezetek is bekerülhetnek ebbe a körbe. A részvételi jogállású NGO-k több mint tíz százaléka tág értelemben vett²⁹ kisebbségi jogvédelemmel is foglalkozik.³⁰ Részvételi státuszt azok az NGO-k szerezhetnek, amelyek tisztelik és védik az Európa Tanács értékeit és alapelveit, munkájukkal elősegítik az Európa Tanács 1949. évi Alapszabálya 1. cikkében rögzített, az európai országok közötti „szorosabb egység” elérését, demokratikus elvek mentén elfogadott alapító okirattal hozták őket létre, demokratikus struktúrával és vezetéssel rendelkeznek, kellően reprezentatívak, legalább öt ET-tagállamból rendelkeznek taggal, és legalább két éve működnek továbbá munkakapcsolatban állnak az Európa Tanáccsal, valamint képesek az ET munkájában aktívan részt venni és megismergetik közösségükkel az Európa Tanács tevékenységét.³¹ A részvételi jogállást az ET főtitkárától lehet kérni, aki arról az NGO-k Konferenciájának Állandó Bizottsága véleményének meghallgatását követően dönt.³² A döntés hatékonyságához ugyanakkor még a Miniszteri Bizottság hallgatólagos jóváhagyására is szükség van.³³ Az ilyen státusszal

²⁷ Kleinsorge, Tanja E.J.: The Council of Europe's Activities. In: Kleinsorge, Tanja E.J. (Ed.): *Council of Europe*. Alphen aan den Rijn: Kluwer Law International. 2010, 108.

²⁸ Uo.

²⁹ Azaz nemcsak nemzeti kisebbségek védelmével.

³⁰ Council of Europe: Conference of INGOs. [online]. Letöltés helye: <http://coe-ngo.org/#/ingos/>, letöltés ideje: 2021.10.25.

³¹ A feltételekről részletesen lásd az ET Miniszteri Bizottsága CM/Res(2016)3 sz. határozatát.

³² Uo.

³³ Uo.

rendelkező civil szervezetek – egyebek mellett – memorandumokat címezhetnek a főtitkárnak akivel konzultálhatnak is, hozzáférhetnek a Parlamenti Közgyűlés dokumentumaihoz, meghívást kapnak a Helyi és Regionális Hatóságok Európai Kongresszusának nyilvános üléseire, részt vehetnek az Európa Tanács konferenciáin és más rendezvényein, felkérhetik őket, hogy járuljanak hozzá a kormányközi bizottságok munkájához, végül felkérhetők arra is, hogy szakmai tanácsot adjanak az Európa Tanácsnak.³⁴ A részvételi jogállású társadalmi szervezetek önállóan és az NGO-k Konferenciáján keresztül kollektíven is képviselhetik érdekeiket az Európa Tanácsnál. Az NGO-k nemzetközi és belső jogi helyzetének javítása terén talán az Európa Tanács ment eddig a legmesszebb, amikor 1986-ban aláírták a *nemzetközi nem-kormányzati szervezetek jogi személyiségének elismeréséről szóló európai egyezményt*. Ez a szerződés megkönnyítené az ilyen szervezetek transznacionális munkáját azáltal, hogy az egyik részes államban jogszerűen nyilván tartásba vett NGO-t egy másikban is automatikusan ilyenként kellene elismerni. A kedvező képet jelentősen árnyalja, hogy az egyezményhez eddig mindössze tizenkettő európai ország csatlakozott.³⁵ Megemlíthető még, hogy az Európa Tanács ernityője alatt elfogadott két jelentős kisebbségvédelmi egyezmény³⁶ monitoringmechanizmusa is lehetővé teszi a civil társadalom közreműködését. Kisebbségvédelemmel foglalkozó NGO-k esetenként árnyékjelentésekkel vagy más módon szolgáltatathatnak információt a felülvizsgált részes államra vonatkozóan.

³⁴ Uo.

³⁵ Council of Europe: Treaty Office: Chart of signatures and ratifications of Treaty 124. [online] Letöltés helye: https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/treaty/124/signatures?p_auth=ujzhWMA8/, letöltés ideje: 2021.10.25.

³⁶ Az 1992-ben elfogadott Regionális vagy Kisebbségi Nyelvek Európai Kartája és az 1995-ben aláírt Nemzeti Kisebbségek Védelméről szóló Keretegyezmény. E szerződésekről részletesen lásd például: Diaz Barrado, Castor M.: *La protección de las minorías nacionales por el Consejo de Europa*. Madrid: Edisofer. 1999, 203. Nyelvi jogi szempontból pedig: Nagy Noémi: *A hatalom nyelve – a nyelv hatalma. Nyelvi jog és nyelvpolitika Európa történetében*. Budapest: Dialóg Campus Kiadó. 2019, 32–33.

1.3 Az NGO-k lehetőségei a helsinki folyamatban

Az Európai Biztonsági és Együttműködési Értekezlet (EBEÉ) csaknem a kezdetektől, azaz a Helsinki Záróokmány 1975-ös elfogadásától együttműködött a nem kormányzati szervezetekkel és az Európai Biztonsági és Együttműködési Szervezet (EBESZ) 1994-es létrejöttétől ez a viszony tovább erősödött. Fontos hangsúlyozni, hogy a Helsinki Záróokmány, szemben például az ENSZ Alapokmányával vagy az Európa Tanács Alapszabályával nem minősül nemzetközi szerződésnek, szövege „csak” politikai kötelezettségvállalásokat tartalmaz.³⁷ Részen emiatt is, az EBESZ nemzetközi jogi nézőpontból nem nemzetközi szervezetnek, hanem intézményesült nemzetközi együttműködésnek minősül.³⁸ Ez még akkor is igaz, ha a szerveződés saját magát az ENSZ Alapokmány VIII. fejezete szerinti regionális szervezetnek is tekinti.³⁹ Az EBEÉ/EBESZ olvasatában NGO-nak azok a szervezetek tekinthetők, amelyek magukat ilyenként identifikálják.⁴⁰ A nem kormányzati szervezetek partnerként kezelésének lehetősége már a Záróokmányban megjelent. A lehetőséget azonban csak az ún. utótalálkozók során, valamint csúcstalálkozók előkészítése idején lehetett realizálni. Az egyik legelső NGO, amely kifejezetten a Záróokmányba foglalt kötelezettségek megvalósulását monitorozta, az 1978-ban az Egyesült Államokban bejegyzett Helsinki Watch volt,⁴¹ amely eredetileg kizárólag Európára és Közép-Ázsiára, tulajdonképpen Kelet-Európára és a Szov-

³⁷ Klabbers, Jan: *The Concept of Treaty in International Law*. The Hague: Kluwer Law International. 1996. 126., Gyarmati István – Prandler Árpád: Az Európai Biztonsági és Együttműködési Szervezet (EBESZ). In: Blahó András – Prandler Árpád (szerk.): *Nemzetközi szervezetek és intézmények*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 2014, 361.

³⁸ Lásd mások mellett: Kovács Péter: *Nemzetközi közjog*. Budapest: Osiris Kiadó. 2016. 339. és Bruhács János: *Nemzetközi jog III*. Budapest-Pécs? Dialóg-Campus Kiadó. 2003. 143–144.

³⁹ Gyarmati-Prandler 2014 *i.m.*, 365.

⁴⁰ The global development research center. [online]. Letöltés helye: www.gdrc.org/ngo/ngo-enhance.html/, letöltés ideje: 2021.10.25.

⁴¹ Brown, Widney: Human Rights Watch. An Overview. In: Welch, Claude E. Jr. (Ed.): *NGOs and Human Rights. Promise and Performance*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press. 2001, 72.

jetunióra fókuszált.⁴² Később más földrajzi térségek vizsgálatára külön szervezetek (America Watch, Asia Watch, Africa Watch, Middle East and North Africa Watch) jöttek létre, amelyek aztán „egyesültek” és a hidegháború végéhez közeledve létrehozták a ma is ezen a néven működő Human Rights Watch nevű jogvédő szervezetet.⁴³ Ehhez hasonló civil kezdeményezésként fokozatosan nemzeti Helsinki Bizottságok is alakultak a különböző EBEÉ/EBESZ-államokban, amelyek 1982 és 2007 között az International Helsinki Federation for Human Rights keretében működtek együtt.⁴⁴ Az ernyőszervezetet 2007-ben Helsinkiben a tagszervezetek feloszlatták, mert annak gazdasági vezetője sikkasztási ügybe keveredett.⁴⁵

A második, Madridban 1980. november 11-e és 1983. szeptember 9-e között tartott utótálalkozó záródokumentuma tett először explicit módon említést az NGO-k szerepéről, mégpedig a kultúra területén végzett együttműködésre és cserekapcsolatokra utalva.⁴⁶ Ennek keretében a résztvevő államok vállalták, hogy a kétoldalú kulturális megállapodásaik nyújtotta lehetőségekről tájékoztatják az érdekelteket, beleértve az NGO-kat is.⁴⁷ A sorrendben harmadik, bécsi utótálalkozó (1986-1989) záródokumentuma megerősítette a madridi záródokumentum megközelítését,⁴⁸ egyúttal a Záróokmány emberi jogi kötelezettségvállalásai

⁴² Uo.

⁴³ Uo.

⁴⁴ Kilinc, Ramazan: *History, International Norms and Domestic Institutional Change: State-Religion Relations in France and Turkey*. PhD-dissertation. Arizona State University, 2008. 67.

⁴⁵ Bigg, Claire: Helsinki Federation Shuts Down After Fraud Scandal. RadioFreeEurope RadioLiberty 12 December 2007 [online]. Letöltés helye: <http://www.rferl.org/a/1079257.html/>, letöltés ideje: 2021.10.25.

⁴⁶ Lásd: Concluding Document of the Madrid Meeting 1980 of Representatives of the Participating States of the Conference on Security and Cooperation in Europe, held on the Basis of the Provisions of the Final Act Relating to the Follow-up to the Conference. Madrid 1983.

⁴⁷ Uo.

⁴⁸ Concluding Document of the Vienna Meeting 1986 of Representatives of the Participating States of the Conference on Security and Cooperation in Europe, held on the Basis of the Provisions of the Final Act Relating to the Follow-up to the Conference. Vienna 1989.

jobb végrehajtása érdekében három ún. emberi dimenziós konferencia összehívásáról rendelkezett a következő, Helsinkiben esedékes utótá-lálkozó megfelelő előkészítése érdekében.⁴⁹ Az első ilyen konferenciát Párizsban tartották 1989-ben, és a második, koppenhágai emberi di-menziós konferencia 1990. évi dokumentuma már több helyen kifeje-zetten elismerte az NGO-k szerepét az emberi jogi és kisebbségi jogi kérdések előmozdításában.⁵⁰ Ugyanebben az évben fogadták el a részt-vevő államok a – szintén csak politikai kötelezettségeket keletkeztető – *Párizsi Karta egy Új Európáért* című dokumentumot, amely megerősítet-te a civil szervezetek EBEÉ-célok megvalósításában játszott szerepét.⁵¹ A Moszkvában 1991-ben tartott harmadik emberi dimenziós konferen-cia csekély eredménye után az 1992-es helsinki csúcstalálkozó áttörést hozott a kisebbségi jogvédő szervezetek számára, ugyanis – egyebek mellett – ekkor döntöttek a Nemzeti Kisebbségek Főbiztosa intézmé-nyének létrehozásáról.⁵² Az 1992. évi helsinki dokumentumban rögzít-tették, hogy a Főbiztos társadalmi szervezetektől is szerezhethet informá-ciót céljai elérése végett.⁵³ Az 1994-ben tartott budapesti csúcst, ahol az Értekezlet EBESZ-szé alakult át, további jelentős lépés volt a civil szek-tor bevonását illetően.⁵⁴ Különösen a már említett Főbiztos, valamint a Párizsi Chartával életre hívott⁵⁵ Demokratikus Intézmények és Emberi Jogok Hivatala (ODIHR) tevékenységére tudnak hatást gyakorolni a társadalmi szervezetek és azokon keresztül természetesen magára az EBESZ-re is. A Főbiztossal való együttműködés kapcsán elmondható, hogy bármely NGO szolgálhat általános információkkal, ezenfelül a valamilyen konkrét konfliktus kapcsán érintettek jelentést is küldhet-

⁴⁹ Uo.

⁵⁰ Lásd különösen a Document of the Copenhagen Meeting of the Conference on the Human Dimension of the CSCE. 30.

⁵¹ Lásd: a Charter of Paris for a New Europe. „Non-governmental Organizations” című alpontját.

⁵² Lásd: CSCE Helsinki Document 1992 the Challenges of Change. Part II.

⁵³ Lásd: uo. 23a.

⁵⁴ Lásd: CSCE Budapest Document 1994 Towards a Genuine Partnership in a New Era. Part VIII. P. 3.

⁵⁵ Az ODIHR eredeti neve Szabad Választások Hivatala volt, ez változott 1992-ben a mai használatos elnevezésre.

nek neki, sőt, a helyszíni látogatások idején találkozhatnak az EBESZ legfőbb kisebbségvédelmi tisztviselőjével és munkatársaival. Gyakran előfordul, hogy a Főbiztos ún. külső szakértői valamelyik NGO alkalmazásában is állnak egyúttal. Az így szerzett információt a Főbiztos figyelembe veszi állásfoglalásai vagy tematikus jelentései kidolgozása során.⁵⁶ Általánosságban elmondható, hogy az imént ismertetethez nagyon hasonló együttműködést alakítottak ki az EBESZ más szervei is a civil szférával, e körben említhető különösen az ODIHR, a médiaügyi megbízott, vagy az EBESZ Titkársága.⁵⁷ A társadalmi szervezetek ezenfelül természetesen az EBESZ résztvevő államok bármelyikénél elláthatnak nyomásgyakorló vagy lobbitevékenységet.

2 A HHRF nemzetközi szervezetekkel kapcsolatos tevékenysége

A Magyar Emberi Jogok Alapítvány a fenti nemzetközi szervezetekkel kapcsolatos első negyedszázados tevékenységében jórészt az EBEÉ/EBESZ-re fókuszált, noha esetenként az ENSZ-szel vagy az Európa Tanáccsal kapcsolatos „akciókra” is sor került. Így próbálkoztak például az ENSZ-konzultatív jogállás megszerzésével, azonban ez nem volt lehetséges.⁵⁸ A HHRF ezenfelül egyfajta *pressure group*-ként és célzottan különféle államok külpolitikájára próbált hatást gyakorolni azáltal, hogy tájékoztatta ezeket az államokat általa fontosnak tartott eseményekről, helyzetekről vagy fejleményekről. Ezenkívül például az Erdélyi Magyar Sajtószolgálat működtetésével ezeket az információkat a világ közvéleménye elé is tudta tárni. A CHRR/HHRF az EBEÉ madridi utótalálkozóján fellépett az erdélyi magyarság jogai érdekében. Egyrészt a jogvédő szervezet munkatársai tájékoztatták az Egyesült Államok Külügyminisztériumát és Kongresszusát a Romániában tapasztalt magyarellenes intézkedésekről, melynek eredményeképpen

⁵⁶ The global development research center. [online]. Letöltés helye: www.gdrc.org/ngo/ngo-enhance.html/, letöltés ideje: 2021.10.25.

⁵⁷ Uo.

⁵⁸ Latkóczy Emese közlése.

felmerült, hogy az amerikai törvényhozás megvonhatná a Romániának biztosított vámkedvezményt.⁵⁹ A Kongresszus mindenesetre arról határozott, hogy egy vizsgálóbizottságot küld Bukarestbe és Budapestre, ahol a delegációban helyet foglaló képviselők elsőkézből tájékozódhattak a romániai emberi jogi helyzetről.⁶⁰ Ezzel összefüggésben a Kongresszus mindkét házának illetékes szakt bizottságai meghallgatták a Committee for Human Rights in Rumania (a továbbiakban: CHRR) képviselőit.⁶¹ Mindezek eredményeképpen a madridi utótálálkozóra delegált amerikai kormányküldöttségben két magyar nemzeti-ségű személy is helyet kapott, nevezetesen Bertalan Imre az Amerikai Magyar Református Egyesület elnöke és Gombos Zoltán clevelandi lapkiadó.⁶² A madridi utótálálkozóra sajtóakkreditációval a Committee for Human Rights in Rumania két képviselője is kiutazott és egy százhusz oldalas kiadványban tájékoztatta a romániai magyarság helyzetéről az értekezlet résztvevőit.⁶³ Ugyancsak a CHRR segítette eljuttatni Madridba az *Ellenpontok* című erdélyi szamizdat folyóirat memorandumát és programjavaslatát az utótálálkozó résztvevőihez. A CHRR más civil szervezeteket is megkeresett, amelyek közül az Amnesty International fel is karolta például Szócs Géza és Duray Miklós ügyeit.⁶⁴ A madridi utótálálkozó záródokumentumába végül bekerült egy hivatkozás, amely szerint „[a részvevő államok] úgyszintén hangsúlyozzák a nemzeti kisebbségekhez tartozó személyek jogai tiszteletben tartásának biztosítása és tényleges élvezete terén elért folyamatos előrehaladás jelentőségét, hasonlóképpen a Záróokmányban meghatározott legitim érdekeik védelmét.”⁶⁵ Ennél nagyobb jelentősége volt

⁵⁹ Erdély védelmében! 1980. november 15. A Committee for Human Rights in Rumania madridi utótálálkozóra készített röpcédulája.

⁶⁰ Uo.

⁶¹ Uo.

⁶² Uo.

⁶³ Uo.

⁶⁴ CHRR Röpcédula/Mini beszámoló vázlat c. pont.

⁶⁵ Lásd: Concluding Document of the Madrid Meeting 1980 of Representatives of the Participating States of the Conference on Security and Cooperation in Europe, held on the Basis of the Provisions of the Final Act Relating to the Follow-up to the Conference. Madrid 1983.

annak, hogy a magyar kormány meghívására egy Kulturális Fórumot irányoztak elő 1985-re és ennek szándékát az EBEÉ madridi záródokumentumába is belefoglalták.⁶⁶ A bukaresti hatóságok több romániai magyar művész elleni zaklatásának ügye is felmerült a Kulturális Fórumon. Az irodalmi munkacsoport ülésén William Least Heat-Moon amerikai író, például Szócs Géza házi őrizetének kérdésére tért ki.⁶⁷ A külföldi résztvevőket hiteles információval jórészt a CHRR/HHRF munkatársai látták el.⁶⁸ A Kulturális Fórumot megelőzően, 1985 nyarán Hámos László beszámolt az amerikai Szenátus Pénzügyi Bizottsága Nemzetközi Kereskedelmi Albizottsága előtt a romániai helyzetről. A tét ezúttal is az Egyesült Államok által Romániának nyújtott legnagyobb kedvezményes elbánás elvének meghosszabbítása volt. A CHRR/HHRF a szenátusi albizottsághoz eljuttatott nyilatkozatában kifejezte, hogy az Egyesült Államoknak már évekkal ezelőtt fel kellett volna függesztenie a Romániának nyújtott kedvezményt.⁶⁹ Az MFN⁷⁰ felfüggesztésére azonban ezúttal sem került sor és arról csak 1988 elején, Románia mondott le egyoldalúan.⁷¹ A budapesti fórumon a HHRF részéről négyen, Hámos László, Ratkóczy Emese, Szekeres Zsolt, és a rendezvényről készített összefoglaló szerzője, Csalog Zsolt vettek részt sajtóakkreditációval.⁷² A Kulturális Fórum kapcsán a HHRF (ál)kisé-

⁶⁶ *Uo.*

⁶⁷ Lásd: Heat-Moon's Statement. US Information Agency Telegram. 812881 I CA248. 19/8846Z

⁶⁸ Beszámoló az 1985. őszi budapesti Kulturális Fórumról. Készítette Csalog Zsolt. 1.

⁶⁹ Statement by the Committee for Human Rights in Rumania. Supplementing the Oral Testimony of László Hámos on behalf of the CHRR before the Subcommittee on International Trade of the Committee on Finance, US Senate. July 23, 1985. 7.

⁷⁰ A.m. „Most favoured nation”. A „legnagyobb kedvezményes elbánás” elvét főként a nemzetközi gazdasági kapcsolatok jogában alkalmazzák és lényegében annyit jelent, hogy egy állam, a kereskedelmi kapcsolataiban megadja a legkedvezőbb elbánásban részesített partnerországának járó kedvezményeket egy harmadik államnak. Nemzetközi jogi funkciójáról lásd például: Kende Tamás: Nemzetközi gazdasági szervezetek, nemzetközi gazdasági jog. In: Kende Tamás - Nagy Boldizsár - Sonnevend Pál - Valki László (szerk.): *Nemzetközi jog*. Budapest: Wolters Kluwer Hungary. 2018. 653-655.

⁷¹ van Dijk, Ruud (Ed.): *Encyclopedia of the Cold War*. New York: Routledge. 2008. 130.

⁷² Beszámoló az 1985. őszi budapesti Kulturális Fórumról. *i.m.*

rő-rendezvényeket⁷³ is szervezett, például Szervátiusz Tibor szobrászművész műtermének meglátogatását, amelyek további alkalmat adtak az erdélyi magyar kisebbség jogfosztottságának megismertetésére és egyúttal lehetővé tette a külföldi és magyar értelmiségiek szabadabb érintkezését.⁷⁴ A „műteremlátogatásra” ezenfelül külföldi diplomaták is elmentek.⁷⁵ A Kulturális Fórum jelentőségét nem annyira maga a rendezvény, hanem az azzal párhuzamosan, értelmiségiek által szervezett ún. Alternatív Fórum adta, ahol nyíltan foglalkoztak kisebbségi kérdésekkel is, szemben például a „hivatalos” fórummal. Megemlítendő még, hogy a magyar kormány, Csalog beszámolója alapján hajlandónak mutatkozott arra, hogy exponálja magát a határon túli magyarok ügyeiben, cserébe valószínűleg viszont a HHRF és a hozzá hasonló szervezetek mérsékeltebb aktivitását várta volna el.⁷⁶ Az 1986-os emberi kapcsolati szakértők berni konferenciáján a HHRF az amerikai küldöttségben képviseltette magát és – esetenként más magyar civil szervezetekkel⁷⁷ közösen – számos ügyben készített tájékoztató anyagokat és memorandumokat. A szervezet még ennél is nagyobb erőt mozgósított az EBEÉ 1986-ban kezdődő harmadik, bécsi utótalálkozón való jelenlétére. Ahogyan korábban, így ezúttal is helyet kapott egy magyar nemzetiségű amerikai állampolgárságú civil az Egyesült Államok küldöttségében, Bütösi János, és a HHRF-nek most is lehetősége volt részt venni az amerikai delegáció előzetes felkészítésében. Ezenkívül a bécsi utótalálkozót az 1956-os forradalomra való emlékezésre is felhasználták, az ennek apropóján bemutatott misén az amerikai diplomaták egy része is megjelent. A bécsi utókonferencián elhatározott emberi dimenziós találkozók közül a párizsira főleg a nemzetközi közvélemény romániai magyarellenes atrocitásaira való figyelemfelhívással, a szintén 1989-ben tartott londoni információs fórumra pedig részben az amerikai küldöttség tájékoztatásával, részben pedig

⁷³ Uo., 4.

⁷⁴ Uo.

⁷⁵ Uo.

⁷⁶ Uo., 11.

⁷⁷ Említhető például a Csehszlovákiai Magyarok Nemzeti Bizottsága vagy a Svájci Magyar Egyesületek Szövetsége.

sajtónyilvános eseményekkel – például Tamás Gáspár Miklós részvételével – készült a HHRF, utóbbiról több tekintélyes nyugati médium is beszámolt.⁷⁸ A Magyar Emberi Jogi Alapítvány talán itt szembesült először a nemzetközi közösségnek a romániai magyarok helyzetére, mint kizárólag a román-magyar kétoldalú államközi viszonyban értelmezendő kérdésre szűkítésére törekvéssel.⁷⁹ Az információs fórum további kedvezőtlen tapasztalata volt, hogy néhány nyugati delegáció, például a kanadai vagy a német meglehetősen hűvös, távolságtartó hangot ütött meg a HHRF felvetései kapcsán, sőt, az amerikai küldöttség sem a korábbi EBEÉ-eseményeken megszokott kedvező hozzáállást tanúsította, bár ennek a küldöttségvezető személyében rejlt okai is lehettek.⁸⁰ A külföldi delegációk csaknem egybehangzó álláspontja volt, hogy a romániai magyarok jogfosztását a magyar küldöttségnek kell képviselni.⁸¹ Még ugyanebben az évben a HHRF az EBEÉ-n kívüli nemzetközi aktorokkal is kapcsolatba lépett. Hámos László találkozott Pérez de Cuéllar ENSZ-főtitkárral, aki rokonszenvét fejezte ki a szervezet által képviselt ügyek iránt és újabb találkozót ígért, ezenkívül Latkóczy Emese és Hámos László találkozottak Habsburg Ottóval, hogy átbeszéljék egy az Európai Parlament mellett működő HHRF-lobbicsoport létesítésének lehetőségét.⁸² Az EBEÉ második emberi dimenziós konferenciájára 1990-ben került sor Koppenhágában, amelyen a HHRF népes küldöttséggel vett részt. Az eseményen kiemelten foglalkoztak a kisebbségek ügyével és két, valamelyest konkuráló állami megközelítést azonosítottak. Az egyiket az ún. Pentagonálé⁸³ államai, vagyis Ma-

⁷⁸ Például a Daily Telegraph vagy a BBC World Service.

⁷⁹ HHRF Belső Tájékoztató 1989. május 11. New York. CSCE London Information Forum. 1989. április 18 - május 12. 1-2.

⁸⁰ *Uo.*, 3-5.

⁸¹ *Uo.*

⁸² HHRF Belső Tájékoztató. Beszámoló 1989. január-május. New York. 1.

⁸³ A mai Közép-európai Kezdeményezéshez vezető egyik stáció volt, amely Csehszlovákia részvételével jött létre 1990-ben a korábbi Quadragonáléból (Ausztria, Jugoszlávia, Magyarország, Olaszország). Baller Barbara - Blahó András - Prandler Árpád: A nemzetközi együttműködés egyes fórum jellegű, illetve partikuláris, zárt formái. In: Blahó András - Prandler Árpád (szerk.): *Nemzetközi szervezetek és intézmények*. Budapest: Akadémiai Kiadó. 2014. 447.

gyarország, Ausztria, Csehszlovákia, Jugoszlávia és Olaszország képviselték, míg a másikat jórészt az NSZK, Hollandia, és Kanada egyesített álláspontja fémjelezte. A Pentagonálé javaslata teret engedett volna a kollektív kisebbségi jogoknak is, míg az utóbbi inkább a fősodorvonalbeli egyéni jogokra építő elképzeléseket tükrözte. A HHRF a Pentagonálé javaslata mellett tette le a voksát,⁸⁴ és igyekezett ahhoz megszerezni további államok támogatását.⁸⁵ Az „individualista” megközelítést vallók, továbbá a Szentszék, Törökország, vagy éppen Franciaország képviselői a megkeresésekre általában tartózkodóan, néha kifejezetten barátságtalanul reagáltak.⁸⁶ Hámos Lászlónak az amerikai küldöttségvezetőhöz írt levelére érkezett válaszlevelében az Egyesült Államok képviselője csak annyit tudott megígérni, hogy az amerikai Békeintézet még 1990-ben szervez egy etnikai és vallási konfliktusok kezelésével foglalkozó konferenciát Washingtonban, ahol lehetőség lesz a kérdés alaposabb tanulmányozására.⁸⁷ A HHRF az emberi dimenziós értekezlettel egyidőben és szintén Koppenhágában „Erdélyi etnikai és nemzeti kisebbségek: múlt, jelen és jövő” címmel egy ún. párhuzamos konferenciát is szervezett, ahol filmvetítésekkel, interjúkkal és egyéb eszközökkel mutatta be a romániai magyarság helyzetét. A párhuzamos konferencia résztvevői elfogadták a „Valódi demokrácia felé Romániában” című nyilatkozatot, amelyben egyebek mellett a marosvásárhelyi pogrom résztvevőinek felelősségre vonását is sürgették.⁸⁸ A párhuzamos fórumot a magyar, norvég, csehszlovák és román delegációk társszervezésében rendezték. Hámos az eseményről az Országgyűlés Emberi Jogi, Kisebbségi és Vallásügyi Bi-

⁸⁴ Copenhagen Meeting: Conference on the Human Dimension from 5 June to 29 July 1990. Notes on HHRF meetings with Delegations.

⁸⁵ Uo.

⁸⁶ Uo.

⁸⁷ Lásd: Max M. Kampelman Hámos Lászlónak címzett és 1990. június 28-án kelt levelét.

⁸⁸ Toward a Genuine Democracy in Rumania. Statement Adopted by Participants of the Parallel Conference “Ethnic and National Minorities in Transylvania: Past, Present and Future” Copenhagen, Denmark. Wednesday, June 20, 1990.

zottsága előtt is beszámolt 1990. július 4-én.⁸⁹ A jelentősebb EBEÉ-események sorában az 1991-ben rendezett genfi szakértői találkozó következett, amelynek témája kizárólag a nemzeti kisebbségek ügye volt. Kiemelt jelentősége miatt az amerikai delegációban ezúttal maga Hámos László is helyet kapott,⁹⁰ de külön NGO-ként, a HHRF is részt vett a rendezvényen.⁹¹ A jogvédő szervezet rögtön a tanácskozás elején szembesült azzal, hogy a romániai magyarokkal szemben elkövetett hatósági jogsértéseket és zaklatásokat kizárólag két küldöttség, az amerikai és a magyar hajlandó felvetni, a többiek pedig vonakodtak „nevükön nevezni a dolgokat”.⁹² Ezenkívül a román delegáció, amelyben egyetlen magyar nemzetiségű személynek „sem sikerült helyet találni” (szemben például a csehszlovák küldöttséggel), kettős beszédet alkalmazva, mást mondott a nyugati delegációknak és mást tett odahaza.⁹³ A HHRF ezen a találkozón az amerikai és a magyar tárgyalódelegációknak nyújtott közvetlen segítséggel, felkészítéssel, valamint tájékoztató anyagok készítésével és azoknak az üléstermekben való szétosztásával vette ki a részét. A HHRF az 1994-ben tartott budapesti EBEÉ-csúcson is meg tudott jelenni, az alapítványt ezúttal Latkóczy Emese képviselte. Az addigi csúcstalálkozóktól eltérően a helsinki folyamatban részes államok lehetővé tették NGO-k számára, hogy felszólaljanak az értekezleten és ezzel a lehetőséggel a HHRF élt is. Latkóczy hozzászólásában – egyebek mellett – felhívta a figyelmet a kárpátaljai magyarság autonómiaörekvéseire, a szélsőséges Román Nemzeti Egységpárt kormánykoalíciós tagságára, Cseresznyés Pál fogva tartására, és a román oktatási törvénytervezetre.⁹⁴ A felszólalásban érintett témákról a HHRF még azt megelőzően levélben tájékoz-

⁸⁹ Hámos László tanúvallomása a magyar parlament Emberi Jogi, Kisebbségi és Vallásügyi Bizottsága előtt 1990. július 4-én.

⁹⁰ Geneva CSCE Meeting of Experts on National Minorities July 1-19, 1991 HHRF Efforts and Internal Evaluation. 2.

⁹¹ *Uo.*

⁹² *Uo.*

⁹³ *Uo.*

⁹⁴ Statement by Emese Latkóczy at the CSCE Budapest Review Conference Working Group III on the Human Dimension November 3, 1994.

tatta az amerikai külügyminisztert, a tárgyalódelegációt, illetve más országok küldöttségeit. A szervezet megnyilvánulását a román küldöttség hevesen támadta és megjegyezte, hogy az amerikai magyar NGO „sajnálatosan több delegációt is képes volt befolyásolni.”⁹⁵ A román delegátus felszólalása végén feltette a költői kérdést, „elképzelhető, hogy hiba volt nyitottá tenni az értekezletet?”⁹⁶ Az amerikai küldöttség HHRF-nek írt válaszlevelében viszont jelezte, hogy álláspontjuk tökéletesen különbözik Bukarestétől, már ami az NGO-k nemzetközi kapcsolatokban játszott szerepéről és a csúcstalálkozó nyitottságáról van szó.⁹⁷ A tanulmány hipotézise szempontjából megállapítható, hogy a HHRF működése első negyedszázadában aktív és meghatározó részese volt a civil jogvédelemnek, az archívumában fellelt dokumentumok bizonyítják, hogy különösen az EBEÉ/EBESZ működésén keresztül igyekezett kedvezően befolyásolni a kisebbségi magyarság helyzetét, ezzel kapcsolatos módszerei és lehetőségei nem tértek el a többi, hasonló profilú szervezetétől, sőt, időnként azokkal együttműködve próbálta meg előmozdítani céljait.

3 Összegző megjegyzések

A HHRF alapítása óta eltelt évtizedekben a szervezet nagyjából a hasonló profilú NGO-k által járt utat követte. A nemzetközi kapcsolatokban alapvetően háromféle módon igyekezett alapításkori céljait elérni. Egyrészt nemzetközi szervezetek munkájához kapcsolódóan, kezdetben a civil szereplők által gyakran alkalmazott módon, tájékoztató anyagokat készítettek és a tanácskozások helyszínére utazva, az ülésteremben vagy ahhoz közel osztogatták kiadványaikat vagy közvetlenül az állami delegációk részére küldték el. Ekkor a társadalmi szervezetek még csak igen korlátozottan vehettek részt ezeken a

⁹⁵ Notes on 1994 CSCE Budapest Review Conference, November 8, 1994, WG3 National Minorities.

⁹⁶ *Uo.*

⁹⁷ United States Delegation Conference on Security and Cooperation in Europe, Vienna - Austria to Ms. Emese Latkóczy, November 21, 1994.

rendezvényeken közvetlenül és egészen 1994-ig, az EBEÉ budapesti felülvizsgálati értekezletéig kellett várni arra, hogy az NGO-k üléstermi felszólalásokkal is bekapcsolódhassanak például a helsinki folyamatba. Itt kell megjegyezni, hogy a HHRF nemzetközi szervezetekre koncentráló tevékenysége – noha például az ENSZ-szel, vagy európai nemzetközi szervezetekkel (Európai Unió, Európa Tanács) is kapcsolatba kerültek – jórészt az EBESZ-re irányult. Ennek okait a következőkben kereshetjük. Egyrészt a helsinki folyamat egészen a kelet-európai rendszerváltásokig az érdekérvényesítés komoly lehetőségeivel kecsegtetett. Hátránya és egyszerre előnye volt, hogy előrehaladásának motorja egy nem nemzetközi szerződéssel létrehozott együttműködési fórum, az EBESZ volt, amely így politikai természetű és ezért kézzelfoghatóbb kötelezettségeket írt elő a résztvevő államoknak. Ez a rugalmasság tette lehetővé, hogy a hidegháborús viszonyok között olyan kérdésekről is folyhasson párbeszéd, amelyeket az érintett országok nem akartak nemzetközi jogi kötelezettségként magukra nézve elismerni. Az együttműködés félig formalizált volta megkönnyítette a társadalmi szervezetek közreműködését egy olyan időszakban, amikor az NGO-k nemzetközi kapcsolatokban játszott szerepe a jelenleginél jóval kérdőjelesebb volt. Emellett a helsinki folyamat két nagy blokkja, vagyis a keleti és nyugati országcsoportok egymásról csak nagyon felületes képpel rendelkeztek, így nyilván egy keleti helyismerettel rendelkező, de mégis nyugati orientációjú NGO szakértelme a megszokottnál érdekesebb és értékeesebb volt. Ezenkívül az EBEÉ, szemben más nemzetközi szerveződésekkel, nagyobb beleszólást ígért például az Egyesült Államoknak a kelet-európai országok emberi jogi helyzetébe és ez is arra sarkallhatta a HHRF-t, hogy erőivel erre „szervezetre” koncentráljon. Ezzel szoros összefüggésben a Magyar Emberi Jogi Alapítvány igyekezett közvetlenül befolyásolni a nyugati államok külpolitikáját pusztán oly módon, hogy pontos és érdemi információkkal látta el azok külügyi adminisztrációit. Hagyományos és praktikus okokból egyszerre, főleg az Egyesült Államok diplomáciai kara volt fogékony erre. A HHRF munkatársait gyakran hívták a State Department-be briefingeket tartani, és gyakran előfordult, hogy

az amerikai külügy, a szervezet szakmai anyagaira (is) támaszkodva dolgozta ki az USA külpolitikáját egy-egy konkrét helyzetben. Egyértelműen megállapítható a HHRF archívumából, hogy az Egyesült Államok külügyi szolgálata, illetve törvényhozása fontos partnerének tekintette a HHRF-et a romániai magyarok ügyeiben. Talán azt sem túlzás állítani, hogy egészen a kelet-európai demokratikus fordulatokig, ezekben a kérdésekben a HHRF igyekezett betölteni a hivatalos Magyarország által hagyott űrt, és ehhez a legfőbb szövetségese maga az Egyesült Államok volt. 1990-et közvetlenül megelőzően aztán Magyarország érezhetően ismét elkezdett érdeklődést mutatni a határon túli magyar közösségek problémáinak a nemzetközi kapcsolatokban való képviselése iránt és ez törvényszerűen a HHRF ezzel kapcsolatos szerepének mérséklődését is jelentette. Végül a szervezet jelentős energiát fordított a nemzetközi közvélemény tájékoztatására is. Ezt a célt szolgálta az Erdélyi Magyar Sajtószolgálat működtetése és számos, a HHRF által felkarolt ügyről a világlapokban megjelent cikk, vagy akár nemzetközi sajtótájékoztatók szervezése. Végül ami az Európa Tanácsot illeti, megállapítható, hogy ez a nemzetközi szervezet, szemben az univerzális "hatókörű" ENSZ-szel, vagy éppen az amerikai és az európai kontinenseket is "érintő" EBEÉ/EBESZ-szel kevésbé volt releváns a HHRF szempontjából. Ennek azonban nemcsak az ET regionális volta lehetett az oka, hanem elsősorban az, hogy a kelet-közép-európai és kelet-európai rendszerváltásokig a térség kisebbségi magyarság szempontjából releváns államai (Ausztriát kivéve) nem voltak, nem lehettek tagjai ennek a szervezetnek, így logikusan a HHRF számára sem volt prioritás az annak munkájába való bekapcsolódás.

Irodalomjegyzék

- Beszámoló az 1985. őszi budapesti Kulturális Fórumról. Készítette Csalog Zsolt. 1., 4., 11.
- Amnesty International: Who we are. [online]. Letöltés helye: <https://www.amnesty.org/en/who-we-are/>, letöltés ideje: 2021.10.25.
- Az 1992-ben elfogadott Regionális vagy Kisebbségi Nyelvek Európai Kartája és az 1995-ben aláírt Nemzeti Kisebbségek védelméről szóló Keretegyezmény.
- Az ECOSOC „Konzultatív viszony az ENSZ és a nem kormányzati szervezetek” című 1996/31. sz. határozatának I. része.
- Az Egyesült Nemzetek Alapokmányának 71. cikke. Kihirdette: 1956. évi I. törvény.
- Az ET Miniszteri Bizottsága CM/Res(2016)3 sz. Határozata.
- Baller Barbara – Blahó András – Prandler Árpád: A nemzetközi együttműködés egyes fórum jellegű, illetve partikuláris, zárt formái. In: Blahó András – Prandler Árpád (szerk.): *Nemzetközi szervezetek és intézmények*. Budapest: Akadémiai Kiadó. 2014.
- Ben-Ari, Rephael Harel: The Normative Position of International Non-Governmental Organizations under International Law. An Analytical Framework. Martinus Nijhoff Publishers. Boston-Leiden, 2012.
- Bigg, Claire: Helsinki Federation Shuts Down After Fraud Scandal. *RadioFreeEurope RadioLiberty* 12 December 2007 [online]. Letöltés helye: <http://www.rferl.org/a/1079257.html/>, letöltés ideje: 2021.10.25.
- Brown, Widney: Human Rights Watch. An Overview. In: Welch, Claude E. Jr. (Ed.): *NGOs and Human Rights. Promise and Performance*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press. 2001,
- Bruhács János: *Nemzetközi jog III*. Budapest-Pécs: Dialóg-Campus Kiadó, 2003.
- Charter of Paris for a New Europe. „Non-governmental Organizations” című alpontja CHRR Röpcédula/Mini beszámoló vázlat c. pont.
- Concluding Document of the Madrid Meeting 1980 of Representatives of the Participating States of the Conference on Security and Cooperation in Europe, held on the Basis of the Provisions of the Final Act Relating to the Follow-up to the Conference. Madrid 1983.
- Concluding Document of the Vienna Meeting 1986 of Representatives of the Participating States of the Conference on Security and Cooperation in Europe, held on the Basis of the Provisions of the Final Act Relating to the Follow-up to the Conference. Vienna 1989.

- Concluding Document of the Copenhagen Meeting of the Conference on the Human Dimension of the CSCE.
- Copenhagen Meeting: Conference on the Human Dimension from 5 June to 29 July 1990. Notes on HHRF meetings with Delegations.
- Council of Europe: Conference of INGOs. [online]. Letöltés helye: <http://coe-ngo.org/#/ingos/>, letöltés ideje: 2021.10.25.
- Council of Europe: Treaty Office: Chart of signatures and ratifications of Treaty 124. [online] Letöltés helye: https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/treaty/124/signatures?p_auth=uJzhWMa8/, letöltés ideje: 2021.10.25.
- CSCE Budapest Document 1994 Towards a Genuine Partnership in a New Era. Part VIII. P. 3.
- CSCE Helsinki Document 1992 the Challenges of Change. Part II., 23a.
- Diaz Barrado, Castor M.: *La protección de las minorías nacionales por el Consejo de Europa. Madrid* : Edisofer. 1999.
- Erdély védelmében! 1980. november 15. A Committee for Human Rights in Rumania madridi utótálatkozóra készített röpcédulája.
- Geneva CSCE Meeting of Experts on National Minorities July 1-19, 1991 HHRF Efforts and Internal Evaluation. 2.
- Gyarmati István – Prandler Árpád: Az Európai Biztonsági és Együttműködési Szervezet (EBESZ). In: Blahó András – Prandler Árpád (szerk.): *Nemzetközi szervezetek és intézmények*. Budapest: Akadémiai Kiadó. 2014,
- Hámos László tanúvallomása a magyar parlament Emberi Jogi, Kisebbségi es Valóságügyi Bizottsága előtt 1990. július 4-én.
- Heat-Moon's Statement. US Information Agency Telegram. 812881 I CA248. 19/8846Z
- HHRF Belső Tájékoztató 1989. május 11. New York. CSCE London Information Forum. 1989. április 18 - május 12. 1-2., 3-5.
- HHRF Belső Tájékoztató. Beszámoló 1989. január-május. New York. 1.
- International Commission of Jurists: History of the ICJ. [online]. Letöltés helye: <http://www.icj.org/history/>, letöltés ideje: 2021.10.25.
- Kende Tamás: Nemzetközi gazdasági szervezetek, nemzetközi gazdasági jog. In: Kende Tamás – Nagy Boldizsár – Sonnevend Pál – Valki László (szerk.): *Nemzetközi jog*. Budapest: Wolters Kluwer Hunhgary. 2018. 653-655.
- Kilinc, Ramazan: History, International Norms and Domestic Institutional Change: State-Religion Relations in France and Turkey. PhD-dissertation. Arizona State University, 2008.

- Klabbers, Jan: *The Concept of Treaty in International Law*. The Hague: Kluwer Law International. 1996.
- Kleinsorge, Tanja E.J.: The Council of Europe's Activities. In: Kleinsorge, Tanja E.J. (Ed.): *Council of Europe*. Alphen aan den Rijn: Kluwer Law International. 2010.
- Kovács Péter: *Nemzetközi közjog*. Budapest: Osiris Kiadó. 2016.
- Kürti, László: *The Remote Borderland. Transylvania in the Hungarian Imagination*. Albany: State University of New York Press. 2001.
- Max M. Kampelman Hámos Lászlónak címzett és 1990. június 28-án kelt levele
Medecins Sans Frontieres: Who we are. [online]. Letöltés helye: <http://www.msf.org/en/msf-history/>, letöltés ideje: 2021.10.25.
- Minority Rights Group International: About us: Our history. [online]. Letöltés helye: <http://minorityrights.org/about-us/our-history/>, letöltés ideje: 2021.10.25.
- Nagy Noémi: *A hatalom nyelve – a nyelv hatalma. Nyelvi jog és nyelvpolitika Európa történetében*. Budapest : Dialóg Campus Kiadó. 2019.
- NGO Branch: Department of Economic and Social Affairs. [online]. Letöltés helye: <http://csonet.org/>, letöltés ideje: 2021.10.25.
- Notes on 1994 CSCE Budapest Review Conference, November 8, 1994, WG3 National Minorities.
- Schermers, Henry G. – Blokker, Niels M.: *International Institutional Law. Unity within Diversity. Fifth Revised Edition*. Leiden-Boston: Martinus Nijhoff Publishers. 2011.
- Statement by Emese Latkóczy at the CSCE Budapest Review Conference Working Group III on the Human Dimension November 3, 1994.
- Statement by the Committee for Human Rights in Rumania. Supplementing the Oral Testimony of László Hámos on behalf of the CHRR before the Subcommittee on International Trade of the Committee on Finance, US Senate. July 23, 1985. 7.
- The global development research center. [online]. Letöltés helye: <http://www.gdrc.org/ngo/ngo-enhance.html/>, letöltés ideje: 2021.10.25.
- Toward a Genuine Democracy in Rumania. Statement Adopted by Participants of the Parallel Conference "Ethnic and National Minorities in Transylvania: Past, Present and Future". Copenhagen, Denmark. Wednesday, June 20, 1990.
- United States Delegation Conference on Security and Cooperation in Europe, Vienna - Austria
- van Dijk, Ruud (Ed.): *Encyclopedia of the Cold War*. New York: Routledge. 2008.
- Welch, Claude E Jr.: Introduction. In: Welch, Claude E Jr. (Ed.): *NGOs and Human Rights. Promise and Performance*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 2001.